

SPIRA VERONIKA

Egy gyötrelmes története

Sinkó Ervin: Egy regény regénye
Moszkvai naplójegyzetek 1935-37.
Magvető Könyvkiadó, 1989.

„Kedves Ervin Iszidorovics, hogy az ember ezt meg tudja írni ilyen komolyan, ilyen melegen, ilyen baromi őszinteséggel, ahhoz olyan meghatóan butának, olyan tinónak kell lenni, mint amilyen maga.”

(Iszaak Babel szavait idézi Sinkó Ervin)

„- Te jó isten! A Szovjetunió kétszázmillió lakosa között nincs még egy olyan idióta, aki naplót írta!”

(Egy meg nem nevezett magyar kommunista
1936-ban, Moszkvában)

Sinkó Ervin talán legnagyobb hatású, legolvasottabb könyve, az *Egy regény regénye* most jelent meg először Magyarországon. Bár írója 1953-ban adta közre (magyarul is), több mint harminc évet kellett várni arra, hogy nálunk is legálisan olvasható legyen. Sinkó 1935-37-ben töltött két évet a Szovjetunióban, ahova *Romain Roland* ajánlására jutott el, hogy ott a magyar proletárdiktatúráról szóló regényét, az *Optimistákat* megjelentesse. Jó ajánlásokkal érkezett, és hamarosan moszkvai támogatókra is talált, mindenekelőtt *Kun Béla* személyében, de a Komintern több ismert alakja, sőt oroszok is segítettek. Elkészült a regény német, francia és orosz fordítása, szó volt egy magyar nyelvű kiadásról is. Két év múlva Sinkó Ervin mégis úgy távozott a Szovjetunióból, hogy nem tudta az *Optimistákat* egy nyelven sem megjelentetni. Az *Egy regény regénye* ennek a kálváriának a története.

A szerző kiadóról kiadóra jár. A bürokraták hol letagadtatják magukat, hol szabadságra mennek, hol áthárítják a felelősséget a politikusokra, a lektorokra vagy akire csak lehet. Jól ismerjük ezeket a megpróbáltatásokat *Bulgakov* műveiből, *A Mester és Margaritából*, a *Színházi regényből*, *A bíbor szigetből*. A könyvkiadás azonban egyre inkább csak lehetőség, ürügy, ahogy a székek keresése *Ilf és Petrov* regényében, egy teljesebb társadalmi körkép felrajzolására. Az elbeszélő-főhős úgy mozog a szovjet valóság különböző helyszínein, mint egy utazóregény hőse. Bolyongásait követve feltárul előttünk a 30-as évek közepi Moszkva hiteles atmoszférája, az utcák, a színházak, az ünneplő tömeg, a kulturpark felemelő és abszurd eseményei, az Európa és a Lux szálló exkluzív világa és a *Klubnaja* poloskás lakásai.

A 30-as évekbeli Sinkó *Candide*-ként indul el (némi rejtett öniróniával) a szovjet valóság labirintusában, hogy megismerje *a lehető világok legjobbját*, s bár kétségei az első pillanattól fogva vannak, majd csak mintegy tizenöt évvel később, jegyzeteit rendezve és széljegyzetelve érti meg, minek is volt szemtanúja. Naplója a dokumentum elevenségével idézi fel azt a folyamatot, amely a szeme láttára vezet el a *Kirov-gyilkosságtól* a nagy tisztogatásokig és az első nagy koncepciók *perekig*.

Sinkó akkoriban egyetértett a 30-as évekbeli európai baloldali intellektuelek többségével abban, hogy bár a sztálini Szovjetunióban mindinkább a totális diktatúra félreérthetetlen jelei érzékelhetők, minden nyilvános bírálat árulásnak volna tekinthető. Így lesz tanúja Sinkó maga is annak, hogyan asszisztál naivul *Romain Roland* Sztálin nem egy, a nyugati közvélemény számára rendezett komédiához. Az évtized második felében azonban megszaporodott azoknak a száma, akik mind a jobb-, mind a baloldal által megtagadott objektivitás és igazságkeresés nevében akartak szólni a szovjet valóságról. Így született *André Gide* útikönyve, de említhetnénk *Nagy Lajost*, *Arthur Koestlert*, *George Orwellt*, *Silonét*, *Malraux-t* és másokat. Sinkó, aki forradalmár-pályafutása kezdetétől fogva számos tanújelét adta morális érzékenységének (az ifjú kecskeméti városparancsnok minden lázadónak megkegyelmezett), kétségei ellenére sem fordult szembe a sztálinizmussal. Mindaddig úgy tekintett a Szovjetunióra, mint az ifjúkori hitnek – *az emberiség marxi-lenini megváltásának* – *egyetlen, ha nem is eszményi letéteményesére*, amíg a szembefordulásnak valóságos kommunista alternatívája nem akadt. Ezt vélte megtalálni az ötvenes évek elején a *titói Jugoszláviában*.

Az *Egy regény regénye* 1953-ban ennek a sztálinizmussal való kommunista szembefordulásnak a jegyében született Zágrábban. Alcíme ugyan „*Moszkvai naplójegyzetek 1935-37.*”, valójában két idő- és szövegréteget foglal magában, a 30-as években született eredeti moszkvai napló részleteit és az 1953-ban keletkezett kommentárokat, visszaemlékezéseket. Az 1935-37-es feljegyzésekben a kétségeken felülemelkedő *elfogadásé*, míg az 1953-as szövegekben a sztálinizmussal *szembefordulásé* a fő szölam, ami persze Sztálin halála után még a volt moszkvai ismerőseire nézve sem volt nagy kockázat, ha egyáltalán volt közöttük, aki túlélte a háborút, a megszállást és a másfél évtizedes terrort.

Sinkó úgy szerkeszti meg moszkvai jegyzeteit, hogy abból végül a valóság megismerésének candide-i útja bontakozik ki. Ő is két mester, két világmagyarázat között keresi a maga útját. Az ő Panglossa Kurella, Dimitrov volt titkára, aki minden szörnyűségről azonnal bizonyítani tudta, hogy éppen úgy van rendjén, ahogy megtörtént. Ezt kérlelhetetlen logikával és nem elvakult kittel tette, ebben is Pangloss mesterre emlékeztetve. Kurella szinte mindent tudott a sztálini hatalmi gépezet működésének gondosan elrejtett titkairól, de ezeket elfogadta, mert úgy vélte, a legfontosabbat, *az ügyet szolgálják*. Nem tartozott a gátlástalan karrieristák közé, inkább egy volt azok közül, akik láthatatlanul és névtelenül, minden feltétel nélkül vállalták, hogy beépüljenek a nagy mű falába.

Sinkó másik mestere – Martinje – Steiner Brunó volt, aki osztrák állampolgárként élt a Szovjetunióban a forradalom kitörése óra. Sinkó Moszkvába érkezése után ő az egyetlen, aki félelem nélkül és azonnal, a maga pretotalitáriánus nyíltságával közli, hogy ami itt van, az minden lehet, csak a szocializmushoz nincs semmi köze. Steiner annak az intellektuelnek a megtestesítője, aki nem adta fel európaiságát, azaz sem az igazság iránti elkötelezettségét, sem a szellemi és morális integritását, amikor kommunista lett. A 30-as évektől kezdve azonban ez már többé nem volt lehetséges. Nem csoda, hogy az 1936-os ausztriai vakációjáról már nem kapott visszautazási engedélyt.

A candide-i megismerés egyik első állomása Sinkó számára az a hivatalos vita Nietzschéről, amelyen először találkozott a Komintern vezetőivel, németekkel és magyarokkal. Sinkó nem érti, miért kelt akkora zavart, majd tiltakozást felszólalása, amelyben kifejti, hogy Nietzsche nem a fasizmus előfutára, hanem az európai progresszió nagyhatású ihletője. A szemében ez több mint evidens, már szinte közhely, amelyet a vita minden résztvevője épp olyan jól tud, mint ő, hiszen többségükben maguk is nietzscheánusok voltak egykor. Sinkó azt hiszi, tudja, mit jelent a „vita” szó. Pretotalitáriánus fogalmai szerint ő itt az igazságot szeretné kimondani,

míg a többiek számára nem kétséges, hogy szerepük nem több és nem kevesebb, mint felsorakozni a pártvonal mellé.

Eközben szaporodnak a tapasztalatok, a sokkoló hatású események, így a Sosztakovics elleni támadás, majd a naturalizmus és formalizmus vita, amely hamarosan az értelmiség elleni országos hadjárattá szélesedik, végül megkezdődnek a perek is. A vitákat eleinte ellenvélemények, tiltakozások kísérik, a tömeges letartóztatásokat követően minden ellenvélemény egyik napról a másikra eltűnik. Sinkónak alkalma van összegezni tapasztalatait és végiggondolni ezek morális és filozófiai következményeit. Mindenekelőtt meg kell állapítania, hogy a szovjet emberideál annak az intellektuálisan és etikai szempontból annak a *hamleti-fausti* embertípusnak a teljes negációja, amelynek a jegyében az ő személyisége kialakult a századeleji Magyarországon, és amelyben akkor egy egész fiatal nemzedék osztozott. A terror, valamint a propagandagépezetből áradó kötelezően problémátlan boldogság állandó szorongást és büntudatot kelt és olyan elszigeteltségbe taszítja az egyént, amelyet Sinkó példátlanul lát az emberi történelemben. Ennek a nyomasztó társadalmi és pszichológiai helyzetnek a morális következménye egy sajátos skizofrénia kialakulása, amely a személyiséget egy nyilvános és egy privát énré hasítja. A forradalmár valamikor non-konform magatartása helyébe most egy tragikus „tartufféria” lép. Ennek szélsőséges változata a „heroikus, tragikus hipokrizis, amelyet Sinkó *Sallai Imre* sorsán mutat be. Sallai történetében a kor olyan új jelenségét látja megtestesülni, amelyről a nagy tragédiaszerzők még mit sem tudhattak. Sallait – úgy hallotta Sinkó – azért küldték Magyarországra, mert Kun Bélával összetűzése volt. Sallai tudta ezt, a gyűjtőház udvarán a bitófa alatt, kötéllel a nyakában mégis *Kun Bélát* éltette.

A szorongás és önkény okozta megrendítő emberi helyzetekben bővelkedik az *Egy regény regénye*, de talán ezek között is kiemelkedően érdekes dokumentum *Isaak Babel* és *Eizenstein* sorsa. Sinkó véletlenül lesz szemtanúja Eizenstein kétségbeesett látogatásának Babelnél a kollektivizálásról készült filmjének betiltása, sőt megsemmisítésre ítéltetését követően. Sinkó feljegyzi Babel kendőzetlenül őszinte, európai mércével kegyetlen, de a terror morális következményeit jól illusztráló reakcióját:

„- *Ha maga nem jön, lehet, hogy estig itt marad – szólalt meg Babel – (...) Dobjátok ki, mert megszakad a szívem ... Ugye ismeri maga ezt a mondást? Rájöttem éppen ebben a pillanatban, hogy van ebben a mondásban valami fatális igazság. Ha olyan valaki áll előtünk, akin segíteni kellene, de lehetetlen ...akin nem tudok, nem tudok, mint ahogy magamon sem tudok segíteni. Mit kínoz, mit aláz meg azzal, hogy a tehetetlenségnek, a rajta esett igazságtalanságnak tehetetlen tanújává tesz?*

Később Babelt sodorja a félelem olyan vérfagyasztóan tragikomikus helyzetbe, amelyben Sinkó akkor még csak egyedi, bár tömegekre érvényes jelenséget lát, az olvasó pedig a korszak hátronzogató morális paradigmáját pillanthatja meg:

„*Ilyen elcsépelet fogalom a jellemes ember fogalma is. Ez a jó Iszaak Emmanuilovics ...a baj csak az, hogy ő sem kivétel. Mondd, van-e itt valamennyi elvtársunk között csak egy is, akiről biztonsággal mernéd állítani, hogy adott esetben az ő óvatossága vagy félelme nem lesz erősebb, mint az, amit közönségesen jellemnek hívnak...?*

Sinkó a maga naivitásában a filmgyárat pereli egy elfogadott, de nem realizált forgatókönyv miatt. Babel megígéri, hogy a bíróságon mellette fog tanúskodni, ott azonban váratlanul ellene fordul. Sinkó akkor még nem tudja, hogy a tragikomikus színjáték háttérében egy „politikai

ügy” áll. A stúdióvezető ugyanis, aki elfogadta a forgatókönyvet, azért tűnt el, mert letartóztatták mint Zinovjev rokonát. Babel hiába vár megértést, Sinkó annak a magától értetődő európaiságnak, vagy nevezhetnénk polgári erénynek, megbízhatóságnak, szavahihetőségnek a nevében, amelyet az engesztelhetetlenül gyűlölt századeleji Monarchia magyarországi feléből vitt magával útravalóul, nem bocsáthatott meg. De tegyük hozzá, hogy még az ennél is jobban gyűlölt Horthy-rendszerben sem kellett senkinek az életét kockáztatnia e normák betartásáért. A kanti etika alapján ki ne törne pálcát Babel felett, későbbi sorsát ismerve pedig ki ne érezne megdöbbenést látva, hogy a túléléshez még ez is kevés volt.

Sinkó jól látja, hogy az, amit tapasztal, nem más, mint a hitlerizmus és a sztálinizmus „*kölcsönös kontaminációja*”, mégis úgy véli, ha mindez a fasizmus legyőzésének és a szocializmus győzelmének az ára, „*akkor én ezt az árat is akceptálom*”.

Az *Egy regény regénye* magyar vonatkozásai is több szempontból érdekesek. Nemcsak a találkozások *Kun Bélával*, *Révai Józseffel*, *Gábor Andorral*, *Balázs Bélával* említésre méltóak, de érdekesek a visszaemlékezések a századelő Magyarországra is. A mai olvasó felteszi magának a kérdést, miért is gyűlölték olyan engesztelhetetlenül ezt a korszakot mindazok, akik később a radikális baloldalhoz csatlakoztak? Miért tudtak minden szörnyűséget elnézni még a közülük legérzékenyebb morállal rendelkezők is a sztálini Szovjetunióhoz, amikor még utólag sem tudtak megengedni a sokkal liberálisabb századelő és a legalább a felszínen konszolidált Horthy-rendszer iránt? Pedig már működtek a táborok, kiépült a Gulag egész rendszere, amelyben a 30-as évek második felében milliók tűntek el. Az *elméleti hiba* itt az, amivel sem Sinkó, sem a sztálinizmust valaha is elfogadhatónak tekintő radikális baloldal soha nem tudott megbirkózni, hogy a pretotalitáriánus korszak erőszak-jelenségeit teoretikusan is összemoszák a totális állam diktatúrája következtében létrejövő merőben új jelenségekkel. Ez Lukács antisztálinista írásaira is jellemző.

Az *Egy regény regényének* végül nem az az igazi befejezése, hogy az *Optimisták* nem jelenhetett meg Moszkvában, vagy hogy a hűség, amelyet Sinkó tanúsított az ügy iránt a sztálinista apparátus szemében nem volt elég abszolút, így elérte őt a büntetés a Szovjetunió határain kívül is. Utánanyúltak Párizsban, megtiltva a francia baloldalnak, hogy akár csak egy sorát is közöljék. „*Kiéheztetése*” után pedig olyan írást akartak kicsikarni tőle, amelyben „*lelkesen és merészen végre meg kell írnia, hogy akikre a Szovjetunió igazságszolgáltatása lecsapott, azok megátalkodott gonosztevők.*” Nem is az a komédiába illő, de nagyon is jellemző mód, ahogyan a moszkvai napló kijutott Párizsba. Míg több ládányi kéziratát minden arra illetékes hivatal (és melyik nem illetékes?) aggályosan átvizsgálta, majd lepecsételte, Sinkó a naplót egyszerűen postára adta, és az minden bonyodalom nélkül meg is érkezett. (Mégis érdemes volt talán naplót vezetnie, habár nem alaptalanul szörnyülködtek ezen moszkvai ismerősei).

Az igazi epilógus valójában azoknak a hivatalnokoknak a sorsa, akik a mű során mint a bolsevik típusú, az író elől az asztal alá bújó, majakovszkijian gyáva és komikus bürokráták jelennek meg, és akik, úgy tűnhet, maguk a szellemgyilkos hatalmi gépezet megtestesülései, holott annak csupán engedelmes, hatékony és esendő eszközei. Sinkó naplójegyzeteinek tanúsága szerint ezek a figurák nem tudtak annyira gyávák s engedelmesek lenni, hogy egytől egyig ne váljanak a nagy terror áldozataivá.

Ezzel érkeztünk el a sinkói-candidate-i megismerés végpontjára: a sztálini rotáció hideg logikájához, amely *a racionalitást az irracionalitásig feszítette*, sőt törvénné tette. És

miközben a legteljesebb alkalmazkodásra kényszerített, cserébe a *legminimálisabb létbiztonságot sem garantálta*.

Sinkó naplójegyzeteinek az *Egy regény regénye* címet adta, amely egyrészt pontos témamegjelölés, másrészt szójáték, harmadrészt a műfajra is utal. Szójáték, mert valóban kész „regény” a véget nem érő hányattatások története, és ha nem is fikció, mégis igazi epika. Századunkban a dokumentum és a fikció – ahogy itt is – szerepet cserélhet. Az eredeti naplójegyzetek végső megkomponálása több regényműfajra is emlékeztet. A kaland- és utazóregényre is laza, novellisztikus epizódokból összefűzöttség, ennek voltaire-i változatára számos, már korábban kiemelt analógia utal (a főhős és a két mester karaktere, bukácsolása a valóság útvesztőiben stb.), míg a kettős narráció a 18. századi én-, levél- és naplóregény műfajával rokonítja. Ezek a regényváltozatok ugyanis előszeretettel alkalmaztak keretként fiktív harmadik személyű elbeszélőt, például a levelek, naplók címzettjét, véletlen megtalálóját vagy közreadóját. Sinkónál ugyan a napló hőse és annak közrebocsátója egy és ugyanazon személy, mégis a közöttük lévő 15-20 évnyi távolság két jól elkülönülő nézőpontot jelent, megkettőzve ezzel az önarcképet is.

Az *Egy regény regénye* esztétikai szempontból is igényes, eredeti műfajú alkotás, amely csak az elemző figyelem előtt tárja fel teljes művészi univerzumát.

Megjelent: In: Új Írás 1989. október 124-127.o.

